

ARV och MINNE

MEDLEMSBLAD Nr 56 FEBRUARI 2022

KATOLSK HISTORISK FÖRENING I SVERIGE

Maria Elisabeth Hesselblad
Målning av Clemens Cavallin (2017).

Ur Innehållet

- > Franciskanerna fanns mitt i Linköping
- > När tyske exkronprinsen vann allas hjärtan
- > Märkesman och herde i Sankt Olofs stad
- > Tyska katoliker till Sverige efter kriget
- > Så klär sig "prästockarna"
- > Skånskan som blev pionjär

KHF:s logotyp här ovan utgörs av en ristning på en runsten från 1000-talet som stått vid Kalmar kyrka i Uppland. Den är en av de första människoframställningarna i Sverige, av både man och kvinna. De följer korset och håller det högt. En tusenårig kristen trosbekännelse i vårt land.

KATOLSK HISTORISK FÖRENING I SVERIGE

Adress c/o Lars Hallberg, Göran Perssons väg 19, 171 55 Solna

Hemsida: <http://www.katolskhistoria.se/>

STYRELSE

Ordf: Lars Hallberg, Göran Perssons v. 19, 171 55 Solna, 070-602 02 61, larshallberg52@gmail.com

Vice ordf: Klaus P. Dietz S.J., Kungsträdgårdsgatan 12, 111 47 Stockholm, 076-948 96 89,

klaus.dietz@sanktaeugenia.se

Sekr: Maria Waxegård, Fleminggatan 1, 602 24 Norrköping, 076-840 81 81, maria.waxegard@telia.com

Kassör: Mikael Pålsson, Tideliugatan 54, 118 69 Stockholm, 073-381 69 96,

mikael.palsson@firstchoice-redovisning.se

Karin Arovelius, Stadingeplan 6, 163 66 Spånga, 070-722 33 49,

karin.a-49@hotmail.com

Hans-Martin Riben, Söndagsvägen 30, 123 60 Farsta, 073-906 70 88,

hansmartin.riben@gmail.com

Anders Sundqvist, Bergshamra Alle' 175 A, nb, 170 77 Solna, 070-202 91 50,

anders.sundqvist@hotmail.com

VALBEREDNING

Margareta Jaringe, Luthagsesplanaden 30 C, 752 24 Uppsala, 018-55 65 39

AnnaMaria Hedin, Trädgårdsgatan 15, 702 12 Örebro, 070-794 57 75

Magnus Andersson, Vissingebacken 3, 163 67 Spånga, 08-795 94 11

KHF:s KONTAKTPERSONER UTANFÖR STOCKHOLM

Margareta Jaringe, Luthagsesplanaden 30 C, 752 24 Uppsala, 018-55 65 39

Tomas Carlberg, Västergatan 3, 633 43 Eskilstuna, 073-950 41 97, tomas.carlberg@eskilstuna.se

Anna Minara Ciardi, Lund, amciardi@gmail.com

Sara Ellis Nilsson, Lund, sara.ellisnilsson@lnu.se

Elisabeth Andersson, Forsa, 076-133 07 08, pilgrimstid@hotmail.com

REVISORER

Charlotte Byström och John Mossop (ordinarie), Magnus Wetterberg (suppleant)

REDAKTIONSKOMMITTÉ FÖR ARV OCH MINNE

Lars Hallberg, Curt Sundström, (cs.aom@outlook.com), Maria Waxegård

REDAKTIONSKOMMITTÉ FÖR SKRIFTSERIEN

Kjell Blückert (redaktör, kjell.bluckert@kungligapatriotiskasallskapet.se), Lars Hallberg, Åsa Karlsson (Asa.Karlsson@riksarkivet.se) och Karin Monié (karin.monie@icloud.com)

REDAKTÖR FÖR HEMSIDAN

Hans-Martin Riben, Söndagsvägen 30, 123 60 Farsta, 073-906 70 88, hansmartin.riben@gmail.com

Gunnar Zetterman, webmaster@katolskhistoria.se

ÅRSMÖTE I STOCKHOLM DEN 19 april

Årsmötet blir den 19 april, i S:ta Eugenia katolska församlings lokaler. Men var uppmärksamma på om pandemin skulle medföra att mötet skjuts upp till senare tidpunkt. Vid årsmötet ska bl.a. styrelseledamöter väljas. Mandatperioden för ordföranden och två andra ledamöter löper ut.

Valberedningen (se sid. 2) tar tacksamt emot förslag på lämpliga personer.

Vill någon medlem att en viss fråga ska behandlas på årsmötet, ska detta meddelas till KHF:s styrelse senast den 29 mars.

Välkommen till årsmötet för val och diskussion om föreningens verksamhet!

KALLELSE

Medlemmarna i Katolsk historisk förening i Sverige kallas härmed till
ÅRSMÖTE tisdagen den 19 april 2022 kl. 19.00

Obs! Inleds av ett föredrag av HansÅke Bergström med minnen
från hans 50 år vid Kungliga Dramatiska Teatern:

Teaterns underbara liv

i Övre salen, S:ta Eugenia kyrka, Kungsträdgårdsgatan 12, Stockholm

Förslag till

DAGORDNING

1. Årsmötets öppnande
2. Val av ordförande och sekreterare vid årsmötet
3. Val av en person att jämte mötets ordförande justera protokollet
4. Fråga om årsmötet blivit stadgeenligt utlyst
5. Fastställande av dagordning för årsmötet
6. Styrelsens verksamhetsberättelse och ekonomisk redovisning för 2021
7. Revisorernas berättelse för 2021
8. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen för 2021
9. Val av ordförande
10. Val av styrelseledamöter
11. Val av två revisorer jämte en suppleant på ett år
12. Val av tre ledamöter i valberedningen, av vilka en ska vara sammankallande, på ett år
13. Beslut om medlemsavgift för 2023
14. Styrelsens informationer och förslag
15. Fråga som medlem väckt hos styrelsen senast tre veckor före årsmötet
16. Övriga ärenden
17. Årsmötets avslutande

Årsmötet inleds av ett föredrag av HansÅke Bergström:
Teaterns underbara liv

VÅRENS PROGRAM

Även under våren 2022 kommer programverksamheten att drabbas av coronapandemin. Vid Arv och Minnes tryckning föreligger två program i Stockholm och ett i Uppsala. Uppgifter om eventuellt fler programpunkter kommer att annonseras på föreningens hemsida <http://www.katolskhistoria.se/> Där meddelas också andra ändringar i programmet.

I *Stockholm* sker två arrangemang i S:ta Eugénias lokaler. Den 19 april berättar HansÅke Bergström under rubriken **Teaterns underbara liv** med utgångspunkt från sina 50 år på Dramaten och mötena med katolska skådespelare och regissörer. Samarrangemang med Katolskt Forum. Efter föredraget hålls KHF:s **årsmöte**. Se kallelse.

Den 28 april blir det en kväll om **Katolska kyrkor som aldrig blev av. Tre sekler, tre storslagna projekt**. Föredrag och samtal med Thomas Magnusson, förläggare och producent, Svante Helmbäck Tirén, konsthistoriker och expert på 1800-talets ornamentik, och Kieran Long, överintendent för ArkDes. Avslutande diskussion ledd av pater Dominik Terstriep: Varför blev projekten aldrig av? Även livesändning via S:ta Eugénias hemsida. Samarrangemang med Katolskt Forum.

Söndagen den 24 juli, dagen efter Heliga Birgittas dödsdag, planeras gemensamt med Familjeföreningen Concordia Catholica en **sommarutflykt**. Bussresan startar vid S:ta Eugenia kyrka kl. 10.00 och går till Norrtälje (lunchrestaurang), sedan till vackra Rimbo kyrka och till Finsta gård där den heliga Birgitta vuxit upp. Där i hennes dopkyrka Skederid firar vi vår söndagsmessa kl 15.00 till hennes ära. Egentligen är S:ta Birgittas himmelska födelsedag (1373) den 23 juli, men Skederids kyrka är i år upptagen på lördagen. Definitiva uppgifter och detaljer kommer att meddelas senare till de intresserade.

I slutet av augusti planeras ett besök på markisen Claes Lagergrens **Tyresö slott**.

I *Uppsala* den 16 mars i S:t Lars kyrka talar sr Dorothea om **Mariadöttrarna 101 år – en historisk överblick**. Samarrangemang med Forum Catholicum Upsaliense.

För att få besked om planerade och nya programpunkter och ändringar hänvisas till föreningens och berörda församlingars hemsidor och informationsblad. Det är viktigt att kontrollera detta just i dessa osäkra pandemitider.

Hör av dig till styrelsen eller våra lokala kontaktpersoner om du har förslag på:

- Program för föreningens möten
- Ämnen för historisk forskning
- Material som bör publiceras
- Något som föreningen kan initiera eller verka för ...

NYTT ÅR – DAGS ATT BETALA MEDLEMSAVGIFT!

Inbetalningsblankett medföljer detta häfte till dem
som inte redan betalat årets avgift.
Betala senast före årsmötet den 19 april 2022.

Glöm inte att skriva AVSÄNDARE på inbetalningen!

Höjda medlemsavgifter

Årsmötet den 24 april 2021 beslöt att medlemsavgifterna för 2022 skulle höjas något: för enskild medlem till 150 kr, för ytterligare familjemedlem oförändrat 50 kr och för församling/ordenskommunitet till 190 kr.

MÖTEN I HÖSTAS

Även förra hösten kom att präglas av coronapandemin. KHF:s möten i Stockholm inleddes den 22 augusti då **Kaj Engelhart** visade *Täby kyrka* och den närbelägna vikingatida Jarlabankes bro. 14 deltagare.

I Eskilstuna den 28 september berättade greve **Claes Lagergren** om *Claes och Caroline Lagergren – markis och markisinna på Tyresö slott*. 20 åhörare.

I S:ta Eugenia i Stockholm den 9 november fick ca 35 åhörare lyssna till samma intressanta och engagerade föredrag av **Claes Lagergren**. Detta var ett samarrangemang med Katolskt Forum.

I Sörforsa den 9 oktober hölls *upptaktsmöte* för en studiecirkel om *Jesu Hjärtas kapell i Sörforsa*. 7 deltagare.

SKRIFTSERIEN

Vi hade planerat och annonserat att en ny bok i vår skriftserie skulle utkomma före årsslutet 2021:

Jesuiterna i Sverige 1879–2001, författad av den tyske kyrkohistorikern, professor Klaus Schatz och översatt till svenska av Kaj Engelhart. Boken har dock blivit försenad, förhoppningsvis kommer den under 2022.

Det finns också planer på en skrift om Katolska Kyrkogården i Stockholm/Solna med Anna Dunér som författare.

NYA MEDLEMMAR

Sedan augusti 2021 har KHF fått följande nya medlemmar som hälsas varmt välkomna:

Maria Fagerlind, Bromma
Yvonne Uddin-Galunic, Eskilstuna
Ilona von Beökönyi, Uppsala

GÅVOR

Under hösten 2021 har KHF fått ta emot två mycket generösa penninggåvor från enskilda personer.

Föreningen är mycket tacksam för dessa och hoppas kunna använda dem på fint sätt, såsom i arbetet med museisamlingen.

MUSEISAMLINGEN

I somras beviljades Katolsk historisk förening av Riksantikvarieämbetet ett ekonomiskt bidrag om 300.000 kr för ett projektarbete att katalogisera museisamlingen, som nu finns i två rum i Newmaninstitutets källare i Uppsala.

Avsikten är att under våren anställa en museiutbildad person på heltid under 6 månader, eller lite längre tid på deltid, för projektet som ska vara avslutat vid årsskiftet. Stiftet blir arbetsgivare medan KHF ansvarar för arbetsledningen. Från KHF är det Hans-Martin Riben (med erfarenhet bl.a. som chef för Musikmuseet, senare Musik- och teatermuseet), som är närmast ansvarig för projektet. Till följd av pandemin har dess start blivit något försenad.

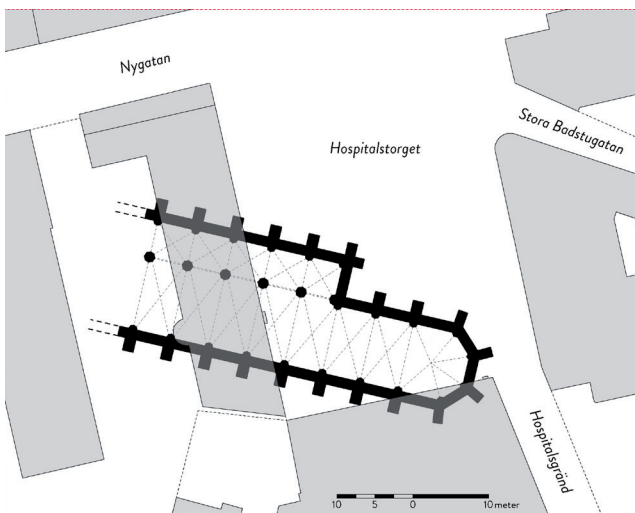
Franciskanerna fanns mitt i Linköping

I nära 300 år trodde man att franciskanernas konvent i Linköping låg norr om domkyrkan. Nu är det bevisat att platsen var Hospitalstorget. Mitt i staden har man funnit tjocka murar och resterna av en mycket stor kyrka.

Länge trodde man att franciskanernas konvent låg norr om domkyrkan i Linköping. På denna karta från 1696 är kvarteret utmärkt som 263. Men i själva verket verkade franciskanerna "mitt i stan" på en av de äldsta tomterna (nr 12) långt söder om domkyrkan. Illustration: arkeolog Emma Karlsson, Östergötlands museum.

Det hela är en sensation som väckt arkeologernas häpnad och resulterat i en utställning på Slotts- och domkyrkomuseet i Linköping. Små metallplattor på Hospitalstorget markerar nu konturerna efter franciskanernas återfunna klosterkyrka.

Här på Hospitalstorget har man funnit tjocka murrester av tegel som visar att franciskanernas kyrka var mycket stor. Den hade både valv och tak av tegel. Metallplattor på torget anger numera var den låg.

Illustration: arkeolog Emma Karlsson, Östergötlands museum.

Klostret omnämns första gången i ett testamente 1287 och förekommer i flera medeltida skrifter. Men när det byggdes och var det låg var länge ett ämne för spekulationer.

Inte minst beskylls en domprost, senare biskop, för att ha pekat ut platsen norr om domkyrkan. Detta skedde 200 år efter att konventet jämnats med marken i reformatorisk nit.

Teorierna stämde

Trots flera utgrävningar har man inte funnit spåren av franciskanerna, inte förrän arkeologen Göran Tagesson år 2000 började ifrågasätta uppgifterna. Han menade att man funnit både medeltida stenbyggnader och kristna gravar kring Hospitalstorget och att Klostergatan låg i närheten. Allt talade för att klostret gjorts om till hospital, vilket givit torget dess namn.

Hans teorier visade sig stämma. Utgrävningar har nu visat att gravarna är från klostertiden och att tjocka murar härrör från franciskanernas bortglömda kyrka. I rasmassorna hittades byggnadsmaterial som berättar att kyrkan haft både valv och tak av tegel. Korets väggar bestod av tegelmurar i skalmursteknik.

Typisk anläggning

Det var alltså inget litet kapell som låg mitt i Linköping, utan en stor klosteranläggning. Typisk för denna tiggarorden som oftast verkade centralt i städerna.

Redan 1912 var arkitekten Erik Holmdal hemligheten på spåren. Han undersökte husrester strax intill Hospitalstorget och framkastade att det "skulle kunna vara yttermuren i en kyrka". Vilket alltså visat sig sant!

Maria Waxegård

Källa: Arkeologi i Östergötland 2021

Franciskus av Assisi (1182–1226) grundade sin orden omkring 1210 i Italien. Den spreds snabbt över Europa och verkade under medeltiden i både Söderköping Linköping och Krokek i Östergötland.

Georg av Sachsen

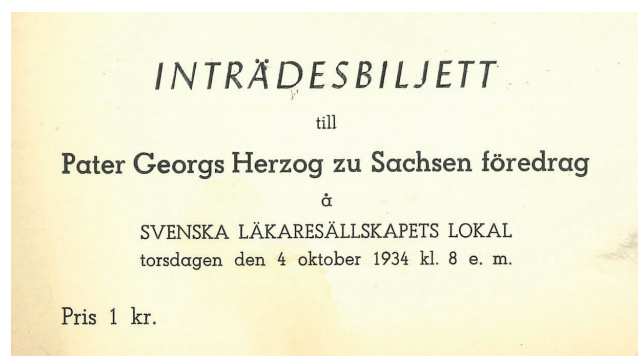
När tyske exkronprinsen vann allas hjärtan

Människor strömmade till för att höra Sachsens förre kronprins. Flärdfri och med en vinnande röst drog han stora skaror varhelst han talade i Sverige. Året var 1934 när pater Georg av Sachsen, övertygad antinazist och jesuit, predikade om sin tro och "vann allas hjärtan".

Hans vänliga yttre och frimodiga blick gjorde stort intryck på åhörarna. Pater Georg (1893–1943) var exkronprinsen från Sachsen som också hade svenska rötter.

Besöket av jesuitprästen med kungliga anor uppmärksammades stort. Hösten 1934 kom pater Georg till Sverige, i första hand för en serie predikningar i S:ta Eugenia. Utöver Stockholm besöktes bl.a. det katolska kapellet i Bromölla, Vadstena, Uppsala och Sveriges dåvarande nordligaste katolska församling i Sörforsa i Hälsingland. Men den tidigare prinsen berättade också om sin farfars svägerska drottning Carola som hade svenska rötter.

Själv hade han en märklig levnadsbana, född på slottet i Dresden 1893 som son till dåvarande prinsen, sedermera konung Fredrik August II av Sachsen och prinsessan Luise av Toscana.

Även katolikerna i Uppsala fick tillfälle att lyssna till pater Georg. Församlingens kapell låg i mitten på 1930-talet i denna byggnad.

Svenskättad drottning

En av faddrarna vid prins Georgs dop var drottningen av Sachsen, som föddes 1833 som prinsessan Carola av Wasa (1833–1907). Hon var dotter till prins Gustav Gustavsson, prins av Wasa, son till Sveriges avsatte kung Gustav IV Adolf, och prinsessan Lovisa av Baden. Carola konverterade 1852 till den katolska tron för att året efter kunna gifta sig med den katolske prins Albert av Sachsen som blev kung 1873. Carola var därmed drottning av Sachsen fram till 1902 då hennes man dog. Äktenskapet blev barnlöst. Därför efterträddes Albert som kung av sin bror (farfar till Georg), som avled redan efter två år.

Prästvigd

När Georgs far blev kung 1904 upphöjdes Georg till kronprins. Efter studentexamen 1912 blev han militär under första världskriget. 1918 abdikerade hans far som kung av Sachsen och året därpå blev Tyskland republik. Efter kriget återvände Georg till studierna, först juridik och nationalekonomi, sedan filosofi.

Så småningom stod det klart för honom att han skulle viga sitt liv åt Kyrkans tjänst. År 1924 vigdes Georg till katolsk präst, efter att ha av sagt sig alla sina förstfödsrättigheter som prins, och påföljande år inträdde han i Jesu Sällskap.

Från 1930 verkade han i själavården som predikant och exercitieledare, huvudsakligen i Schlesien och Österrike samt från 1933 i Berlin.

Kärnfullt och manligt

Besöket i Stockholm 1934 inleddes tisdagen den 25 september vid årets församlingsfest i Eugenia som hölls i festlokalerna på Restaurant Gillet. Bland de närvarande fanns också biskop Müller.

Pater Georg höll tre predikningar i S:ta Eugenia, den 27 och 30 september samt 7 oktober, över ämnet *Kristus i vårt liv* (Christus unser Lebensgrund; Christus unsre Lebensform; Christus unser Lebensglück).

Edward Berggren skrev i församlingsbladet *Hemmet och helgedomen* bland annat:

”De med stor vältalighet, på tyska språket framförda predikningarna voro genomandade av brinnande katolsk tro. Direkt till våra hjärtan gingo de djupa, vackra tankarna, formade i ett kärnfullt, manligt språk, som genom sin klarhet och enkelhet blev lätt begripligt även för dem, vilka måhända voro mindre bevandrade i det främmande språket.

Vid samtliga tillfällen var kyrkan till sista plats fylld av andäktigt lyssnande åhörarskaror, bland dem ett stort antal icke katoliker ur alla samhällsklasser.

Den sista kvällen var tillströmningen så stor att på orgelläktaren den för kören avsedda avskrankningen måste upplåtas för allmänheten.”

Vördnadsfullt och nobelt

Torsdagen den 4 oktober höll pater Georg även en föreläsning i Läkarsällskapets hörsal över ämnet *Carola, Königin von Sachsen. Historisches Charakterbild einer deutschen Fürstin schwedischer Herkunft*.

”Detta tillfälle att få höra Sachsens forne kronprins hade begagnats av många som ej bevistade predikningarna. På sitt kultiverade sätt skildrade Pater Georg vördnadsfullt och även med mycken humor den hjärtegodas furstinnans levnadslopp – väl obekant för de allra flesta.

Den fängslande bilden av drottning Carola blev för oss svenskar särskilt intresserande, då hon ju i egenkap av Gustaf IV Adolfs sondotter på visst sätt stod oss nära.”

På alla de orter som besöktes ”och icke minst i Stockholm vann Pater Georg allas hjärtan genom sin älskvardhet, sitt nobla uppträdande, sin varma religiositet – och först och sist – genom de väckande och tändande tankar och ord han riktat till oss, maningar, vilka vi

med tacksamhet komma att bevara och minnas – och det var med verklig saknad vi sågo honom draga bort till väntande nytt, oförtröttat arbete i Kyrkans tjänst – till vår Herres ära.”

Minne för livet

Under Stockholmsbesöket besökte pater Georg fredagen den 5 oktober S:ta Eugenia folkskola på Snickarbacken. I *Hemmet och helgedomen* stod:

”För att visa prinsen sin glädje sjöngo barnen små sånger och läste upp små dikter. Den lilla uppvisningen avslutades med att barnen med en trumslagare i spetsen och flaggor i händerna tågade runt salen, under det de käckt sjöngo ’Här komma de svenske med buller och bång’. Därefter samtalade prinsen på sitt hjärtliga sätt med vart och ett av barnen och utdelade små helgonkort. Till sist välsignade han alla. Det älskvärda besöket är ett minne för livet för barnen.”

Sörforsa

Fredagen den 28 september fick den katolska församlingen i Sörforsa besök av pater Georg. Kyrkoherde där var jesuitpater Jakob Thiel. Församlingen dominerades ursprungligen av invandrade arbetare från Böhmen. Tidningen *Hudiksvalls Nyheter* berättade dagen därpå i en längre artikel om besöket i en mycket positiv ton. Här följer ett utdrag ur artikeln återgivet i *Hemmet och helgedomen*.

Böhmisk helgondag

”Det lilla, vackert belägna kapellet i Sörforsa, där den katolska församlingen har sin samlingsplats, var på fredagskvällen fylld till sista plats av en förväntansfylld menighet, som ville se och höra exkronprinsen av Sachsen, pater Georg, tala. Tiden var utsatt till klockan halv 8, men redan en kvart före tiden voro alla sittplatser upptagna – – – en mycket större lokal skulle ha kunnat fyllas. Efter inledningssången kom Sachsens forne kronprins in och skred lugnt och värdigt i sin vita dräkt fram inför menigheten.

Redan från första början fängslades man av hans värdiga yttre med det öppna ansiktet och de frimodigt blickande ögonen. Sitt föredrag över ämnet ’Die heiligen Sakramente im Leben des Christen’ började han, direkt vändande sig till åhörarna, med orden ’Mina älskade Kristne’, men framställningen gavs hela tiden på tyska, varför det säkerligen icke var alla de närvarande som kunde följa med och få del av innehållet i det med äkta katolsk vältalighet framburna talet.

Pater Georg utgick från att den dagen hemma i Böhmen var helgad åt landets skyddshelgon, den helige Venceslaus, det är en dag, som man brukar fira med stora högtidligheter, som allt folket deltog i. Det var också en så stor glädje för patern att tala till Sörforsa

katolska församling just på och om denna dag, som han och många av församlingen hade ett sådant oförgätligt minne av.

Flärdfri och kultiverad

Därefter övergick talaren till ett mera teologiskt avsnitt av sin framställning och vände sig till de katolska församlingsmedlemmarna med att tala om sakramentens betydelse för hela livet. Härvid berättade pater Georg av Sachsen även några personliga drag, så t.ex. om det för honom oförgätliga ögonblicket, då hans fader, konung August III av Sachsen, på den dag Pater Georg undfått den första nattvarden skänkte honom en bild, på vilken var skrivet: 'Till åminnelse av din första nattvard, den skönaste dagen i ditt liv'.

Hela tiden gjorde Patern ett synnerligen vinnande intryck, i vilket ett flärdfritt framträdande och en behaglig röst hade en väsentlig del. Hans uppträdande var kultiverat och beledsagades av stora, behärskade gester, men det låg allvar och höghet i hans predikan, när han på ett inspirerat och övertygande sätt talade om det religiösa livet. – –"

Alla sittplatser var upptagna i Sörforsas kapell långt innan pater Georg började sitt föredrag. Detta var den nordligast belägna församlingen i landet och hertigens besök gav stort eko i lokalpressen där han beskrevs som älskvärd, nobel och varmt religiös.

Övervakad

Pater Georg av Sachsen tog redan från början avstånd från nationalsocialismen. Han hjälpte judar att lämna Tyskland och hade mycket kontakt med flera män, som blev avrättade efter det misslyckade attentatet mot Hitler i juli 1944, och med många andra motståndare till Hitler. Därför var det inte så konstigt att han stod under Gestapos övervakning.

Den 14 maj 1943 for pater Georg ut till en sjö utanför Berlin för att bada; han var en god simmare. Ögonvittnen hörde rop på hjälp men det fanns ingen som kunde hjälpa honom. Först tre veckor senare påträffades hans kropp. Många misstänkte att det inte var ett olycksfall utan att Gestapo låg bakom. Men obduktionen tydde på att han avlidit av en hjärtinfarkt. Den 16 juni begravdes han i den katolska Hofkirche, numera Dresdens katedral.

En medbroder som letade efter pater Georg efter hans död påträffade hans kläder i den lilla badhytten. På bordet låg hans klocka, det uppslagna breviariet och ett predikoutkast som slutade med orden: "Vado ad Patrem." Jag går till Fadern.

Lars Hallberg

Georg av Sachsens grav i Hofkirche i Dresden

Märkesman och herde i Sankt Olofs stad

Hur gick det till när katolska församlingen i Norrköping uppstod för 125 år sedan? Och varför just där? Här berättas om den outtröttlige jesuitpatern Bernhard Stolberg och hans arbete att lägga grunden för den första katolska församlingen i Östergötland efter reformationen.

Artikeln är hämtad ur det katolska församlingsbladet *Hemmet och Helgedomen* 1947, nr 11, men är här lite omarbetad. Den är författad av teol. dr Bartholomeus van Mierlo som längre fram efterträdde Stolberg som kyrkoherde och som försåg kyrkan med en orgel som jubileumsgåva.

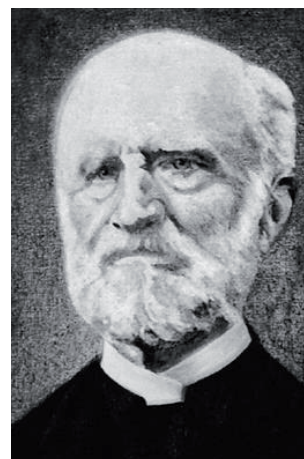
Sankt Olofs stad – det är Norrköping. Här i Norrköping var det ju som Sankt Olof utövade ett stort missionsverk, här döpte han med egen hand många hedningar, här planterade han en Herrens vingård. Här byggdes också sedermera till den heliges minne Sankt Olofs kyrka som annex till cisterciensklostret i Askeby och som fick påven Lucius III:s välsignelse.

Norrköping har stora katolska minnen, det kan inte förnekas. Men att de efter Gustaf Vasas tid mycket förglömts, det kan inte heller förnekas. De katolska kristna som obemärkta levt här under tidernas lopp är få, tidvis inga, men för dem som fanns här 1897 blev det en glädjedag, då den eviga lampan tändes och den heliga mässan åter började läsas i Sankt Olofs stad.

Det var patern greve Bernhard zu Stolberg-Stolberg – en sonson till den berömde skalden, författaren och konvertiten greve Friedrich Leopold zu Stolberg-Stolberg – som 1897 grundade den nuvarande katolska församlingen i Norrköping.

Pater Stolberg var en märkesman i det svenska apostoliska vikariatets historia. Han är kanske Vikariatets ende präst, över vilken det skrivits en biografi i bokform på över 280 sidor [Joseph Schweter, *Apostolisches Heldentum, Bernhard Graf zu Stolberg-Stolberg, Priester der Gesellschaft Jesu, Missionär in Schweden 1838–1926*, 1933].

Inte mindre än 57 år verkade han som präst i Sverige. Han tjänstgjorde i Stockholm, Malmö, Gävle och som resepräst bland katolikerna i förskingringen. Från Gävle kom han vid 60 års ålder till Norrköping, närmare bestämt torsdagen den 16 december 1897. Här blev han troget verksam i nära 28 år, till dess han i

Kyrkoherden, greve Bernhard zu Stolberg-Stolberg (1838–1926) byggde på sin ålders höst upp den första församlingen i Östergötland. Han blev föremål för en biografi och därmed unik i det apostoliska vikariatet.

maj 1925 blev fjättrad vid sjukbädden av en allvarlig sjukdom och dog i februari 1926.

Vid tiden för pater Stolbergs ankomst till Norrköping hade staden omkring 37.000 invånare. Det första kapellet inrättade han på ett av stadens hotell. Han skriver själv: ”På ett stort hotell har jag inrättat ett vackert rum till kapell och på ett liknande rum bor jag själv.” Han nämner inte hotellets namn. Men den numera avlidne svenske konsuln i Aachen, direktör Mohren, har berättat, att han ministrerade vid pater Stolbergs mässa på Stora Hotellet, ej långt från Centralstationen.

Inte länge förblev Stora Hotellets vackra rum katolskt kapell. Redan på nyåret 1898 fann pater Stolberg en annan lokal. Det var en våning i huset på Västra Nygatan 6, som bestod av tre rum och kök. Den ganska präktiga och rymliga salen inreddes till kapell, rummet innanför blev sakristia och själv bodde den fromme prästen i kökskammaren, till vilken man kom genom köket. Det hela var primitivt och det gick sakta i början men pater Stolberg var nöjd. Han har från denna tid antecknat: ”Jag har i alla fall tills nu min trogne Erik Ihrfors varje morgon i mässan.”

Den 1 oktober 1900 var pater Stolberg färdig för ny flyttning, nu till Norra Kungsgatan 12. Om denna lokal skriver han så här: ”Jag har här en vacker salong till kapell. Över huvud taget är denna våning mera ändamålsenlig än den förra.” Och han kunde glädja sig åt att verket gick framåt. En av hans ivrigaste gudstjänstbesökare var nu en konvertit: ”Doktorinnan Nordenson, änka efter en protestantisk pastor från Linköping.”

Det syntes som om alla trivdes i det nya kapellet. Men en vacker dag kom hyresvärden och meddelade att huset skulle byggas om och våningen inredas till affärslokaler. Det var med tungt hjärta pater Stolberg den 1 april 1903 måste lämna detta av honom och alla andra så omtyckta kapell.

Så kom han till Skolgatan 24. Här skulle den gamle herden äntligen få förbli ostörd under sina sista levnadsår. Och det katolska kapellets i Norrköping adress förblev i mer än 25 år Skolgatan 24, 1 tr.

Skolgatan har sålunda blivit kärnpunkten i det katolska gudstjänstlivet i Sveriges fjärde stad. När den nuvarande vackra Sankta Birgittas kyrka blev byggd efter pater Stolbergs bortgång kom den till allas glädje att ligga vid Skolgatan 14, bara ett par hundra meter från det gamla kapellet. Det är dock vemodigt att tänka på att den gamle gode pater Stolberg inte skulle få uppleva den härliga dagen den 7 oktober 1928 då kyrkan invigdes. Han fick själv inte se sitt älskade Norrköpings katolska helgedom – kronan på hans utröttliga arbete i Herrens tjänst.

Under 24 år samlades katolikerna till mässa på Skolgatan 24 i Norrköping. Interiören visar kapellet som var inrett i kyrkoherdens bostad.

Budet om kyrkoherden greve Stolbergs sjukdom nådde vår biskop i Rom, då Nordens pilgrimer i maj 1925 firade det heliga året i den eviga staden. Bland pilgrimerna befann sig även pater P. M. Overschie, som på denna minnesvärda pilgrimsresa mottog uppdraget att

överta pater Stolbergs arbete i Norrköping. Han inträffade i staden den 5 juni 1925.

Under hans tid inköptes nu den centralt belägna tomten Skolgatan 14, kyrkobygget påbörjades [efter ritningar av den framstående arkitekten Lars-Israel Wahlman, AoM:s anm.] och kyrkan stod färdig att invigas på S:ta Birgittas dag 1928. Den 16 februari 1931 lämnade kyrkoherde Overschie sin befattning i S:ta Birgittas församling.

Efter att undertecknad vikarierat i 8 månader, tillträdde kyrkoherde Oscar Lewin den 16 oktober 1931 och kvarstod som församlingens herde till den 15 april 1945. Under hans tid byggdes församlingens hyreshus Birgittagården [efter ritningar av arkitekten John Österberg, AoM:s anm.], ävensom den idylliska, helt fristående prästgården. Församlingen blev som sådan officiellt erkänd av Konungen den 10 november 1939.

Efter kyrkoherde Lewins avgång har undertecknad anförtratts uppdraget som församlingens herde. Det är nu min förhoppning, att vi till hösten gemensamt och på ett värdigt sätt får fira vår jubileumsfest, prisande Gud för all den nåd Han skänkt oss under församlingens 50-åriga tillvaro.

B. van Mierlo

Teol dr Bartholomeus van Mierlo (1899–1959) svarade för jubileumsfirandet när församlingen fyllde femtio år. Han blev senare generalvikarie i stiftet.

Tyska katoliker efter kriget

”Jag brukar undvika att säga varifrån jag kommer”

I det svenska folkhemmet sågs det främmande som ett hot. Det gällde både tyskar och katoliker. Ylva Herholz, författare och kulturjournalist, nyanserar här bilden och berättar om två kvinnoöden – Helga och Rosemarie – som under efterkrigsåren sökte anpassa sig till det svenska.

Hennes dopbevis är utställt av Katholisches Pfarramt, Wigstadtl, Sudetenland, i september 1938. Sudetlandet finns inte mer. Och Helga Hauptmann var sju år då hon kom med en av de omtalade vita bussarna till Sverige, i december 1945, drygt ett halvår efter andra världskrigets slut; tyskarna hade då redan börjat fördrivas från sina hemtrakter sedan 700 år, i de nordvästra delarna av dåvarande Tjeckoslovakien.

Helga kunde återförenas med sin familj, sex år efter att kriget skilt dem åt. Hon hade blivit kvar hos sina morföräldrar då föräldrarna flydde undan nazisternas förföljelser; fadern var aktiv socialdemokrat.

Här lärde hon sig redan i småskolan att det gällde att smälta in. Annars kunde hon bli kallad sådant som ”Hitlerunge”, som den där gången på skolgården. Alltsedan dess har hon försökt vara ”så svensk som möjligt”.

När det var dags för konfirmation blev det i Svenska kyrkan. Helga minns en gång då en katolsk präst varit på besök, och börjat tala om hennes och familjens kyrkogång. Pappan blev arg. Prästen fick gå.

Så var ju också anpassning norm, i det svenska folkhemmet; det som var främmande sågs som ett hot mot den nationella identiteten. Den nedärvda antikatolicismen var som be-

kant djupt förankrad i den svenska folksjälen – också långt efter att religionsfrihet infördes 1951. Den som dessutom var tysk ansågs per automatik suspekt – i mer än ett halvsekel efter kriget.

Helga har visat foton, och gamla vykort från barndomstrakterna. Har pekat ut kyrkan: ”däruppiifrån åkte man kälke på vintern”. Hon höll då och då handen över bröstet då hon berättade.

– Jag brukar undvika att säga varifrån jag kommer. Jag vill vara en i mängden. Inte väcka uppmärksamhet.

Hon vet ju, vad folk kunnat vräka ur sig. Nästan ingen vet förresten vad ”sudettyskar” är.

Folk här i Sverige har tyckt att tyskarna borde ligga lågt, sa hon sen.

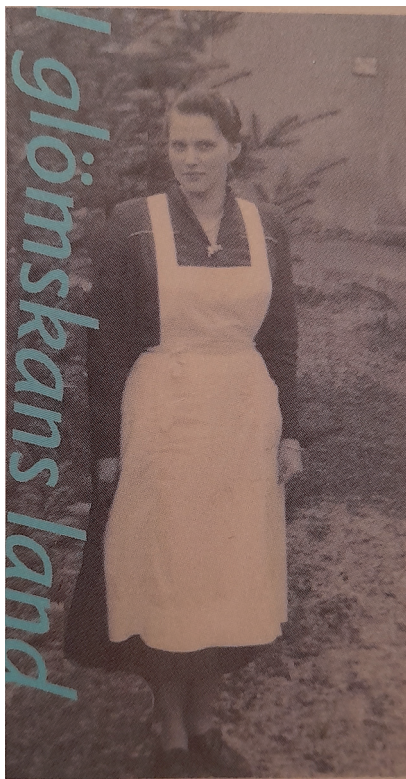
– Att dom borde skämmas lite mer, med tanke på kriget. Trots att så många år har gått.

Det fanns knappt 6.000 katoliker i Sverige då andra världskriget bröt ut. I början av 1960-talet var de omkring 29.000. Den största katolska invandrargruppen var under en del av efterkrigstiden tyskspråkig. Bland dem många av de tiotusentals unga tyskor som kom hit som hembiträden under efterkrigsåren.

De som var hemhjälp hos familjer i Stockholm kunde regelbundet gå på träffarna för ”tyska flickor och kvinnor” i S:ta Eugenia – anordnade av föreningen Hildegardisbund där, noterat i församlingsblad från 50- och tidiga 60-talet.

Ibland arrangerades också dans där på Norra Smedjegatan.

Rosemarie Heilemann, från Stuttgart, träffade sin blivande man en sådan danskväll. Hon hade kommit till Sverige som 19-åring 1953, för att arbeta som hembiträde i Djursholm.

Rosemarie Heilemann från Stuttgart var hembiträde i Djursholm 1953–54.

Det var som paradiset tyckte hon när hon kom fram, med alla underbara hus, hela och rena, trädgårdar fulla med blommor, fina gator... och folk var välklädda.

Till Eugenia gick hon med en tysk väninna. Det var ”trevligare hos katolikerna” än i Tyska kyrkan, tyckte de. Sedan hon träffat sin Hanns konverterade Rosemarie, inför bröllopet. En djupt förankrad tro hade hon sen barndomen, och kriget, då hennes mamma lärt henne att be, under rader av bombnätter, nere i källaren.

Det var först så småningom hon förstod att det inte var så bra att nämna sin tyska bakgrund. Sedan hon med sin växande familj flyttat till en lägenhet söder om stan, och kom i kontakt med andra barnfamiljer, genom lekskolan exempelvis. Det låg någonting i luften. ”Ja, dom där tyskarna...” kunde det heta om dem. Eller

”det var tysken”, när en son hade gjort sönder något.

Sen gick de ju i kyrkan, också. Katolska kyrkan. ”Det var inte populärt. Att vi gick varje söndag.”

Och Rosemaries pojkar var duktiga på fotboll, fastän de inte kunde gå på träningen, som låg just vid tiden för högmässan.

– Då blev det just sådär: ...och så går dom i kyrkan också! En tysk skulle inte utmärka sig. Barnen kom hem och grinade många gånger, när andra sagt si och så om ”tyskarna”. Sådant de fått höra hemma.

Det hände att Rosemarie ville tillbaka till Tyskland.

”Jag vet inte hur det hade gått, om jag inte haft kyrkan”.

Ylva Herholz

Läs mer:

Det där tyska, efterverkningar av en ond tid
av Ylva Herholz, utgiven 2021

I glömskans land: exkursion i samtida svensk-tyska spår
av Ylva Herholz, från 2014

Tysklands bleka barn: krigsungar kommer till Sverige,
av Ylva Herholz från 2011

Modet som avviker från normen

Så klär sig "prästockarna"

Varför klär sig prästen så avvikande? Just därför. Alltsedan 1200-talet måste prästen utmärka sig bland allmänheten. Inte för att öka sin status utan för att vara igenkänd och lätt att få kontakt med.

Vid fjärde Laterankonciliet 1215 blev det beslutat att prästerna skulle bära en särskild dräkt. I dag har den ofta reducerats till en skjorta med s.k. prästkragen. Den kan se ut på olika sätt, vanligast är en frimärkskragen. Den består av ett vitt "frimärke" eller plastremsa som sticks in i kragen på en vanlig skorta. Detta är numera en "prästlegitimation" bland både anglikanska, katolska och lutherska präster.

Oscar Romero mördades för sin humanistiska kamp i San Salvador och blev nyligen helgon. Han bär den vanliga svarta prästskjortan med "frimärkskragen" och biskopskorsset är instuckt i bröstfickan. Allt för att betona rollen som präst.

Foto: The New Yorker

Men det förekommer också rundkragen och tonsurkragen. Den förra är som namnet antyder en vit kragen som bärs runt hela halsen. Den fästs med kragknappar på en kraglös skjorta. Skälet var ursprungligen att den skulle bäras under en väst.

Tonsurkragen är en variant på rundkragen. Den kallas också den "romerska" kragen eftersom den bärs av katolska präster till prästock där kragen vid knäppningen är utskuren i en kvadrat.

I Svenska kyrkan har man i stället skurit ut en rektangel i prästockens kragen. Där är två smala vita band fästade och denna kragen kallas därför "elva".

Långa rockar

Prästocken har som kärt plagg många namn. Bland katoliker talar man om talar (som är latin för fotsida) eller sutan (efter franskans soutane) vilka båda knäpps framtill. I Svenska kyrkan kallas rocken ofta kaftan, och för kvinnor kaftanett. Dessa rockar är – av praktiska skäl – kortare än rockarna i Katolska kyrkan.

Prästockens ursprung finns i den romerska tunikan vilken bars under togan. Längden brukade variera efter status i samhället, och färgen var vanligtvis vit. Svart förekom bara vid högtider.

Det var först på 1700-talet som den katolska prästocken fick en enhetlig stil. Tidigare kunde prästen klä sig lite hur som helst, bara rocken var knäppt framtill och inte hade vida ärmar, vilket ansågs pråligt.

Ännu vid 1900-talets början uppträdde katolska präster i Sverige i civila kläder, eftersom talaren kunde väcka uppmärksamhet och kännas besvärande för bäraren.

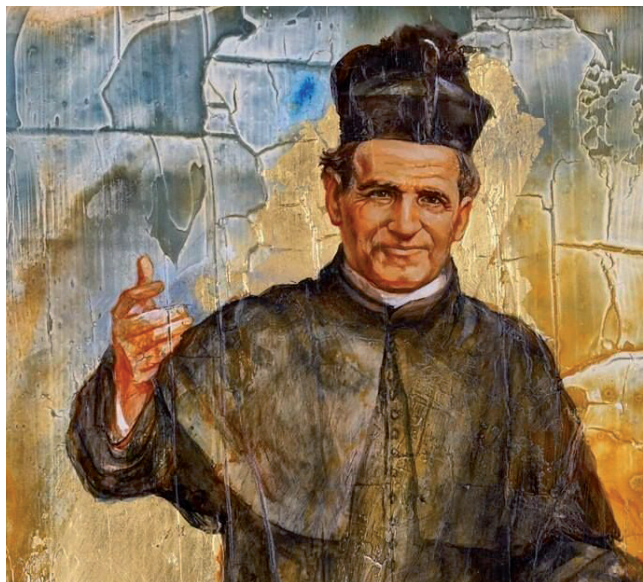
Det förekommer också ett ankellångt och långärmat plagg som bärs utan huva – så kallad kassock. Materialet är antingen mycket tunt eller tjockt beroende på klimatet.

Kassock bärs av sekularpräster och de som tillhör en kyrklig institution. Ordenspräster som t ex jesuiterna har en egen variant av kassock. I tropiska klimat förekommer vit kassock.

Modfärg

Det är alltså svart som numera gäller för prästens ämbetsdräkt. Färgen ska uttrycka enkelhet och slog igenom på 1500-talet. Man kan givetvis fråga sig hur pass avvikande detta är när svart blivit en modfärg som bärs av många, såväl unga som gamla.

Samtidigt har prästskjortan ändrat färg; i Rom är det tillåtet med såväl grå som blå skjortor, i USA endast svart för att katolska präster inte ska förväxlas med präster från andra samfund. Vanligtvis brukar även katolska prelater bära svart skjorta för att betona rollen som präst.

Don Bosco grundade salesianerna och bär talar med romersk krage och biretta på hjässan. Detta brukas numera sällan som ämbetsdräkt. Målningen avbildar den italienske prästen och filantropen som blivit ungdomens beskyddare.

Däremot klär sig biskopar i Svenska kyrkan alltid i rödviolett skjorta. Detta bruk är hämtat från anglikanska kyrkan. I Svenska kyrkan får diakoner också bära gröna skjortor.

Färgskalan är i princip fri, vilket lett till att man försökt införa ett reglemente med klen resultat. Nu heter det att man förlitar sig på vars och ens omdöme att klä sig värdigt.

För katolska kyrkliga dignitärer gäller sedan länge två färger: rött för kardinaler och lila för biskopar. Det vill säga prästrocken bärs med ett band om midjan och en kalott på hjässan i dessa färger. Endast påven bär vitt. Detta bruk infördes på 1500-talet av Pius V som var dominikan.

Därför brukar också prästrockarna för kardinaler och biskopar försees med röda eller lila garneringar. Redan i Gamla testamentet talas om purpur som den färg som används till prästens kläder. Detta var en dyrbar färg som framställdes av havssnäckor i Medelhavet.

Gråbröder

Munkar och nunnor har alla sina egna igenkänningstecken. Dräkter för religiösa ordnar har funnits ända sedan 300-talet och kallas habit. Dominikaner är lätta att känna igen på sin vita tunika och skapular med svart kapp, franciskaner på sin grå dräkt (ibland brun) med rep kring midjan och tre nedhängande knutar, som minner om löftena om fattigdom, lydnad och kyskhet.

Karmeliter känns igen på sin bruna dräkt med skapular och birgittiner på sin grå klänning och svarta slöja med vit krona. Detta är den mest ålderdomliga av ordensdräkter.

Begreppen gråbröder och svartbröder brukades förr om de båda tiggarordnarna och kommer alltså från färgen på deras dräkter.

Kapuciner bär också brunt men detta har inget med kaffedrycken att göra, utan kommer från ordet för kapuschong. Jesuiter utmärker sig genom att inte ha någon ordensdräkt.

Systerdok

Nunnor har ofta haklin som täcker halsen och döljer håret. Slöjan kan bäras olika och fortfarande bär således birgittiner en vit krona med fem röda märken, som syftar på Jesu fem sår. Denna dräkt uppstod redan på 1300-talet och har inte genomgått några nämnvärda förändringar.

Andra ordnar har efter hand moderniserat i synnerhet huvudbonaderna för att öka rörligheten och numera är det allt vanligare med civila kläder och ett ”systerdok”.

Skapularet är däremot en del av ordensdräkten som fortfarande är i bruk. Den har fått sitt namn av det latinska ordet för skulderblad och är ett rektangulärt tygstycke som hänger över dräkten från axlarna ner till anklarna.

”Skapular” förekommer också som två tygbilder vilka hänger under kläderna ner på bröstet och ryggen. Bilden föreställer Jungfru Maria av berget Karmel och innebär att man bär hennes mantel över sig och är insvept i hennes beskydd.

Maria Waxegård

Teresa av Avila tillhörde karmelitorden som bär brun dräkt med skapular och svart slöja.
Målning av Rubens (1615).

Maria Elisabeth Hesselblad återinförde
birgittinerna till Sverige och bär grå dräkt och svart
slöja med vitt kors och fem röda sårmärken.
Målning av Clemens Cavallin (2017).
Den hänger i S:t Sigfrids församling i Borås och
vapnet för helgonets födelseort Herrljunga är
därför infällt i porträttet.

Sankt Dominicus grundade dominikanorden som bär vit tunika och skapular med svart kappa. Målning av Fra Angelico (1440).

Franciskus av Assisi grundade franciskanorden som bär grå (ibland brun) dräkt med rep kring midjan och tre nedhängande knutar. Målning av Francisco Pacheco (1610).

Liten ordlista till liturgisk dräkt som används av prästen i mässan

Alba från latinets ”vit” är den mässkjorta som bärs under mässhaken och över prästens egna kläder. Tidigare var den alltid av linne, numera även i bomull och konstfiber. Alban kommer från den antika livklädnaden och symboliserar ”rättfärdighetens pansar”. Den är kyrkans dopdräkt som den nydöpte kläs i och förekommer som dopklänning för barn. Den ska hållas obefläckad intill den himmelska bröllopfesten enligt dopritualet.

Amikt från latinets amictus är ett halslin som tas på innan man tar på alban och fälls ner som en krage över denna för att skydda mässhaken mot smuts. Den knyts fast runt livet med ett band.

Annulus är latin för biskopsringen som ges till biskopen vid vigningen. Bruket att bära denna ring, som ett tecken på att vara ”vigd med gudsfolket”, har funnits sedan 600-talet. Den har i allmänhet gått i arv och är oftast i guld med ametist. Eftersom den ursprungligen bars ovanpå handskarna är den både stor och tung. Den kunde också brukas som sigillstämpel.

Påvens ring kallas annulus Piscatoris eller fiskarens ring vilket erinrar om att den förste påven Petrus var fiskare. Men denna ring är personlig och bryts sönder vid påvens död.

Biretta kallas en fyrkantig mössa med rund tofs och tre eller fyra upprättstående vingar som än i dag bärs av vissa präster i Katolska kyrkan, men som var vanligare förr. Den var från början en rund mjuk mössa som en basker.

Cingulum från latinets ”bälte”, kallas den vita snodden eller bandet som håller samman alban och fäster stolan. I gamla tider var snodden 246 cm lång. Cingulum symboliserar sanningens och kyskhetens bälte och är ett tecken på beredvillighet till tjänst. ”Fäst upp era kläder och håll lamporna brinnande” står det i Lukas 12:35.

Dalmatika kommer från den antika tunican och är skuren som en stor T-tröja med vida, raka och ganska korta ärmar. Den bärs av diakonen över alban vid mässan.

Korkåpa har utvecklats ur ett plagg (cappa pluvialis) som skyddade mot regn. Kapuschongen omvandlades på 1100-talet till en sköld som ibland avslutas med en tofs. Kåpan bärs i högtidliga sammanhang över mässkruden och är ofta rikt broderad.

Kräkla heter den herdestav som är en symbol för biskopens uppdrag att leda hjorden. Den förekom tidigt i katolska stift men försvann efter reformationen i Svenska kyrkan för att numera vara i bruk igen. Den bärs alltid i vänster hand och endast när biskopen framträder i sitt eget stift. Ordet kräkla betyder i fornsvenskan en trästav att röra om med.

Mitra betyder på grekiska huvudbindel och förekom bland ämbetsmän i Byzans. Den fick sin nuvarande form under 1100-talet med två spetsar uppåt och två nedhängande band mitt bak. Ibland tolkas dessa band för Bibelns två testamenten. Endast biskopar bär mitra, liksom påven som är biskop av Rom.

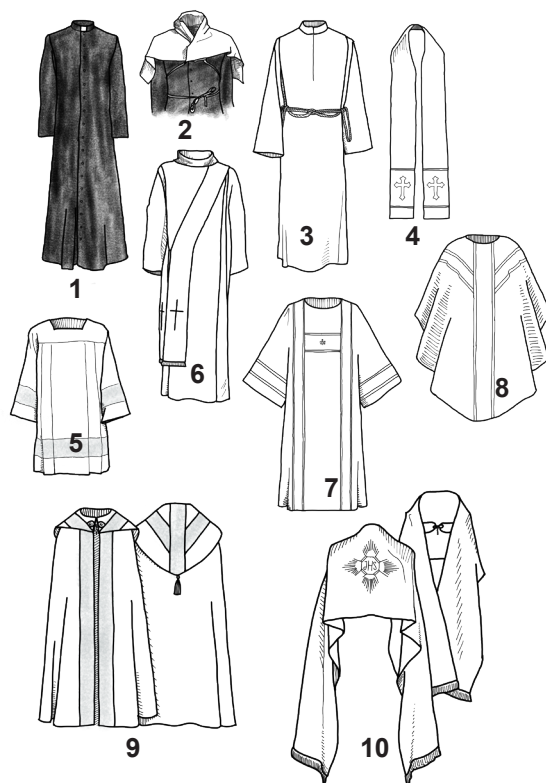
Mässhake heter på latin casula som betyder litet hus. På fornsvenska heter den massuhakul, där hakul betyder kappa. Den har sitt ursprung i antikens rundskurna mantel och kom i bruk som liturgiskt plagg redan under 400- och 500-talen. Under medeltiden fick den sin nuvarande form (som en poncho) och det blev då vanligt att dekorera den med ett krucifix på ryggsidan. Korset illustrerar Herrrens ord till lärjungarna. ”Om någon vill gå i mina spår måste han förneka sig själv och ta sitt kors och följa mig” (Matteus 16:24). Mässhake bärs av prästen under mässan och visar hans roll som Guds redskap. Den får liksom stolan endast bäras av den som är prästvigd.

Röcklin kommer från tyskan och betyder liten rock. Det latinska namnet är superpellicium (över pälsen) eftersom den skulle användas utanpå alla kläder i kalla kyrkor. Denna halvlånga skjorta i linne har vida ärmar och bärs över sutanen av dem som ministrerar i mässan.

Stola är ett ämbetsstecken som prästen alltid tar på sig själv. Den symboliserar Kristi ok och är ett cirka 2, 5 meter långt band som läggs runt nacken. Ofta är den utsmyckad med två kors framtill och ett i nacken. Stolan anspelar på bibelorden ”Ta på er mitt ok och lär mig som har ett mildt och ödmjukt hjärta, så ska ni finna vila för er själ”. (Matt 11:29) Diakoner bär stolan korsad på högra höften.

Velum är latin för ”segel” och ett kalkkläde som prästen bär när han med händerna ska skydda kalken eller monstransen vid sakramental andakt.

Maria Waxegård

Dessa liturgiska plagg bärs av prästerna i mässan.
Illustration av Mattias Piltz.

- 1 Sutan
- 2 Amikt (Humerale, Skulderduk)
- 3 Alba med Cingulum
- 4 Stola
- 5 Röcklin (Superpellicium)
- 6 Diakon med Stola och Monastisk Alba
- 7 Dalmatika
- 8 Mässhake (Casula)
- 9 Korkåpa
- 10 Velum (vid sakramental andakt)

Källor:

Liturgins tecken av Anders Piltz, 2020

*Prästens kläder och kyrkans textilier
av Gunnel Berggrén, 2008
Wikipedia*

SKÅNSKAN SOM BLEV PIONJÄR

Hon blev den första svenskan som följde Elisabeth Hesselblad i spåren och inträdde i den nya birgittinska grenen. Skånskan Elin Persson blev syster Maria Helena av Jesu hjärta. Författaren Ingela Frid redogör för ett utforskat och omvälvande livsöde.

Elin föddes i Broby den 21 maj 1874 som femte och yngsta barn till hemmansägaren Jöns Persson och hans hustru Ingrid Niklasdotter. Jöns Persson ägde ett hemman med det märkliga namnet (öknamnet?) Livetopp. Namnet indikerar någon form av krogverksamhet snarare än jordbruk. Det ena behöver visserligen inte utesluta det andra, men vi lämnar den frågan därhän. Elins syskon var Blenda f. 1864, Anna f. 1866, Per Anton f. 1870 och Sigrid f. 1872.

Föräldrarna dog tätt efter varandra, Jöns den 23 november 1888 och Ingrid den 9 januari året därpå. Elin hade således inte fyllt 15 när hon blev föräldralös. Som fallet ofta blev vid den tiden i sådana situationer, så splittrades syskonskaran.

Anna emigrerade till USA 1888 och gifte sig där med maskinisten John Lindström, även han född i Broby. Per Anton reste till USA omkring 1891 och dog där redan 1918. Sigrid emigrerade till USA 1888 och arbetade som sjuksköterska bl.a. i armén, tills hon gifte sig 1909.

Det enda av Elins syskon som stannade i Sverige var Blenda. Hon gifte sig 1895 med fabrikör Lorentz Thorén, född i Algutsboda och verksam i Broby. De fick tre barn; Ester, Ivar och Viking.¹ Fabrikörbröderna

Thorén är välkända för många minnesgoda Brobybor.

Med denna familjehistoria är det inte konstigt att Elin också valde att emigrera. Den 25 augusti 1892 lämnade hon Malmö hamn med emigrantfartyget S/S Ethiopia, med destination USA och slutmål Minnesota, där hennes syster Anna bodde. Resan gick via Glasgow. Den 20 september anlände fartyget till Ellis Island. Elins immigrationsdatum noteras till den 22 september.

Emigrationen till USA

Vad gjorde Elin i USA? Vad arbetade hon med och när flyttade hon till Italien? De fåtaliga källorna är knapphändiga och inte helt samstämmiga. Den mest tillförlitliga källan borde dock vara Elin själv. I ett brev från 1918 skriver hon att efter att hon utflyttade ur riket (dvs Sverige) "... vistades under fem år i Minnesota och därpå femton år i Alabama, USA. Sedan sex år tillbaka uppehåller jag mig i Italien". Det ska i så fall ha varit 1912 som flytten gick till Italien. I samma brev skriver Elin vidare att hon är ogift och har sysselsatt sig med hushållsgöromål och barnavård.²

Enligt hembygdsforskaren Folke Johnsson, som kanske hämtade sina uppgifter från Elins familj hemma i Broby, hade hon arbetat som sällskapsdam åt en amerikanska efter vars död hon 1915 bosatte sig i Italien. Elins egen uppgift om 1912 får nog ses som säkrare och det betyder i så fall att hon bodde 20 år i USA. Hon hade alltså gott om tid att arbeta både med barnavård och som sällskapsdam – vilket eventuellt är en förskönande omskrivning av hembiträde.

För tydlighetens skull bör påpekas att Elins namn hädanefter varierar i källorna beroende på aktuellt språkområde. Under uppväxten i Broby kallades hon Elin, i Amerika kallade hon sig troligen Helen, som klosternamn valde hon Helena men tilltalet och stavningen varierar mellan Helen, Hellen och Ellen på svenska respektive engelska.

Elin i ordensdräkt framför klosterfasaden.
Fotot av Elin, syster Helen, är troligen taget i samband med hennes avläggande av det livslånga klosterlöftet.
Fotokälla: Johnsson 1926.

Klosterlivet

Elisabeth Hesselblad var en märkvärdig kvinna med en oerhörd energi, utstrålning och drivkraft. Det finns mycket att berätta om henne, men här får vi nöja oss med en kortfattad redogörelse för att förstå hennes betydelse för Elins livsval. Elisabeth Hesselblad hade gjort som Elin; emigrerat från Sverige till Amerika som helt ung i slutet av 1800-talet. Elisabeth utbildade sig till sjuksköterska i New York, kom i kontakt med katolicismen och efter sin konversion vigde hon sitt liv åt en stark inre birgittinsk

kallelse. Hennes livsmål var att ta upp den heliga Birgittas ursprungliga ordensregel och att återköpa Birgittas hus vid Piazza Farnese i Rom; det senare lyckades hon med 1931 efter många års oerhört envist arbete. Det är idag moderhus för den så kallade romerska grenen av birgittinorden, som Elisabeth Hesselblad grundade 1911. Moder Elisabeth blev helgonförklarad av påven 2016 som det andra svenska helgonet efter den heliga Birgitta. Grenen har idag cirka 50 kloster i olika länder, bl.a. i Djursholm, Falun, Maribo (Danmark) och Lugano (Schweiz).³

Från USA reste Elin med jämna mellanrum till Italien (kanske hade damen hon arbetade för koppling till landet). Där träffade hon Elisabeth Hesselblad och mötet blev livsavgörande. För att kunna träda in i klostret måste Elin vara katolik. Moder Elisabeths undervisning kan ha inspirerat till detta, men konversionen kan förstås också ha skett innan deras möte. Elins resor till den katolska miljön i Italien kanske påverkade henne, kanske var hennes arbetsgivare katolik.

Elisabeth Hesselblad skriver i ett brev från Rom till sin syster Eva hemma Sverige den 7 februari 1916: *Den första italienska systemen fick emottaga klosterdräkten den 21 januari – S. Agnes dag. Vi är nu 8. En svenska önskar komma till oss i mars. Hon har varit i Amerika i många år. Kallas Maria Helena efter Jesu moder och vår svenska martyr Helena av Skövde.*^{4 5}

Kommuniteten hade vid den här tiden sitt kloster på Via Corsica i Rom och där trädde Elin in den 9 mars 1916, som den första svenskan.⁶ Efter sex månader som postulante blev hon novis, vilket innebär att man avlägger tillfälliga löften och kläs i novissens dräkt. Slutligen avläggs det livslånga

löftet och då kompletteras dräkten med birgittinernas karakteristiska huvudkrona med de fem röda prickarna som symboliserar Kristi sårmärken. Prövotidens syfte är att ta reda på om kandidaten passar till klosterlivet och har en äkta kallelse. I Elins fall var det sannolikt aldrig någon tvekan, eftersom hon som novis uppvisade en ”brinnande iver och stor plikt känsla” och ”alla hennes handlingar bar kärlekens prägel”.⁷

När Elin trädde in i klostret rasade första världskriget. Goda kontakter med beskickningen i Rom och hemlandet Sverige var i det läget mycket viktiga. Till sin förskräckelse – får vi förmoda – blev Elin varse att hon mist sitt svenska medborgarskap. Mellan 1895 och 1924 gällde i Sverige att den som utvandrade måste med vissa intervall anmäla till svenska staten att man önskade behålla sitt svenska medborgarskap, annars upphörde det automatiskt.⁸ Något amerikanskt medborgarskap hade Elin inte och i praktiken innebar det att hon var statslös. Samma sak hade hänt Elisabeth Hesselblad och det var sannolikt hon som gjorde Elin medveten om förhållandet. Moder Elisabeth hade återfått sitt medborgarskap sommaren 1918 och hösten samma år hjälpte hon Elin att skriva en ansökan i samma ärende. Elins ansökan tillstyrktes av beskickningen i Rom innan den skickades vidare till Stockholm.

Diplomaten Carl Bildt i Rom skrev i ett följebrev ”... att det under nuvarande förhållanden icke är önskligt att öka antalet af nationalitetslösa individer; äfven om desamma gjort sig skyldiga till försumlighet ifråga om våra tyvärr ofta otillräckligt kända föreskrifter angående nationalitetens bevarande. Sökanden skulle förmodligen icke vara i stånd att förvärfva något annat medborgarskap”.⁹ Genom en kung-

lig resolution den 18 oktober 1918 blev Elin åter svensk medborgare.¹⁰

Sina 31 år som nunna tillbringade Elin i klostren i Rom, Djursholm och slutligen Lugano. Tillsammans med medsysstrarna i kommuniteten följde hon klostrets dagsrytm med korböner, måltider, arbete och mässa. Enligt minnesorden efter hennes död var hon energisk, noggrann, tystlåten och punktlig. Hon kom aldrig för sent till en korbön, inte ens då hon nått hög ålder. Trädgårdsarbete var en syssla hon utförde med särskild hängivenhet.¹¹

Från Rom blev Elin överflyttad till klostret i Djursholm. När det skedde är okänt, men hon var i alla fall där 1925. Den 16 april detta år skriver nämligen moder Elisabeth i ett brev till sin lillasyster Agnes ”... syst-rarna i Djursholm reda sig nog tillsvidare. Syster Reginalda, syster Agnes och lilla syster Margherita äro alla arbetsamma och likaså syster Ellen”.¹²

Det kan vara intressant att nämna att kloster faktiskt var förbjudna i Sverige mellan 1595 och 1951. Klosterordnar som ville etablera sig i landet måste därför hitta andra vägar, för att ”gå under radarn”. Det gällde till exempel att undvika ordet kloster. Ordenssysstrar löste det ofta genom att grunda gästhem eller vilohem, där människor kunde bo kortare eller längre perioder i en lugn miljö. Att sysstrarna som skötte gästhemmen samtidigt levde klosterliv torgfördes inte, eller var en allmänt känd hemlighet. Många kloster har fortsatt driva gästhem, till exempel just birgitta-klostret i Djursholm.

Sista åren

Elin tillbringade sina sista år i birgittaklostret i Lugano, där hon skötte den stora klostertädgårdens nästan ensam. Sannolikt var det i Lugano hon tillbringade den längsta perioden av sitt klosterliv. I ett minnesord står *"När hon inträdde i den Heliga Birgittas Orden var hon en lång, ståtlig syster, men åren hade böjt hennes ståtliga figur, och syster Helen var vid sin död gammal och böjd och nästan blind."*¹³

Enligt eftermälet hade Elin, syster Helen, bitt Vår Herre att slippa en utdragen sjukdom då hon inte ville bli en börda för de andra systrarna. På eftermiddagen den 14 november 1947 när hon arbetade i trädgården blev hon plötsligt illamående. Läkare tillkallades men det fanns inget han kunde göra för att rädda hennes liv. Klockan halv fem nästa morgon somnade hon in omgiven av medsystrarna.¹⁴ Liksom hon var den första svenskan som trädde in i den av moder Elisabeth grundade kommuniteten, blev hon också den första svenskan som "gick att mottaga den eviga kronan".¹⁵

Ingela Frid

Elin's gravsten på birgittinernas gravplats på kyrkogården San Pietro Pambio i Lugano. Hennes födelseår har tyvärr blivit fel vid en restaurering, det ska vara 1874 och inget annat.
Foto: Sr. M Linda Saldana, Casa Santa Birgitta, Lugano.

- ¹ Johnsson s. 162ff.
- ² Riksarkivet: Justitiedepartementets huvudarkiv, konseljakt 18 oktober 1918 nr 25.
- ³ Klostret i Vadstena tillhör numera en birgittinsk gren med moderhus i Uden i Nederländerna, men det är en annan historia.
- ⁴ Hesselblad s. 109.
- ⁵ Birgittasystrar bär av tradition namnet Maria före sitt individuella klosternamn.
- ⁶ Tjäder s. 121, citerar ur sr. Reginaldas dagbok.
- ⁷ "Sr. M.Helen", nekrolog, Birgittaklostret i Lugano.
- ⁸ Hallberg s. 106.
- ⁹ Riksarkivet: UD:s 1902 års dossiersystem volym 3414 b, ärende 3596.
- ¹⁰ Riksarkivet: Justitiedepartementets huvudarkiv, koncept (volym B 2 A:180).
- ¹¹ "Sr. M.Helen", nekrolog, Birgittaklostret i Lugano.
- ¹² Hesselblad s. 121.
- ¹³ Hemmet och helgedomen nr 5/1948, "Birgittinska nyheter".
- ¹⁴ "Sr. M.Helen", nekrolog, Birgittaklostret i Lugano.
- ¹⁵ Hemmet och helgedomen nr 5/1948, "Birgittinska nyheter".

Källor:

Östra Broby församlings kyrkoarkiv

Riksarkivet: Utrikesdepartementets och Justitiedepartementets arkiv

Emigranten populär. Sveriges släktforskarförbund 2006 (CD)

www.familysearch.org. New York Passenger Arrival Lists (Ellis Island), 1892-1924

Johnsson, Folke. 1926. *En släkt i Göinge. Stammande från hemmansåbon Ola Persson å n:r 9, Ö.Broby, (1752-1806) och hans ättfäder.* Kristianstad

Hallberg, Lars. 2017. *Källor till invandringens historia.* Riksarkivet

Hemmet och helgedomen, nr 5/1948.

Hesselblad, Eva. 1955. *Maria Hesselblad.* Uppsala.

Tjäder, Marguerite. 1972. *Moder Elisabeth.* Verbum, Stockholm

Stort tack till förste arkivarie på Riksarkivet Lars Hallberg och systrarna i Djursholm och Lugano.

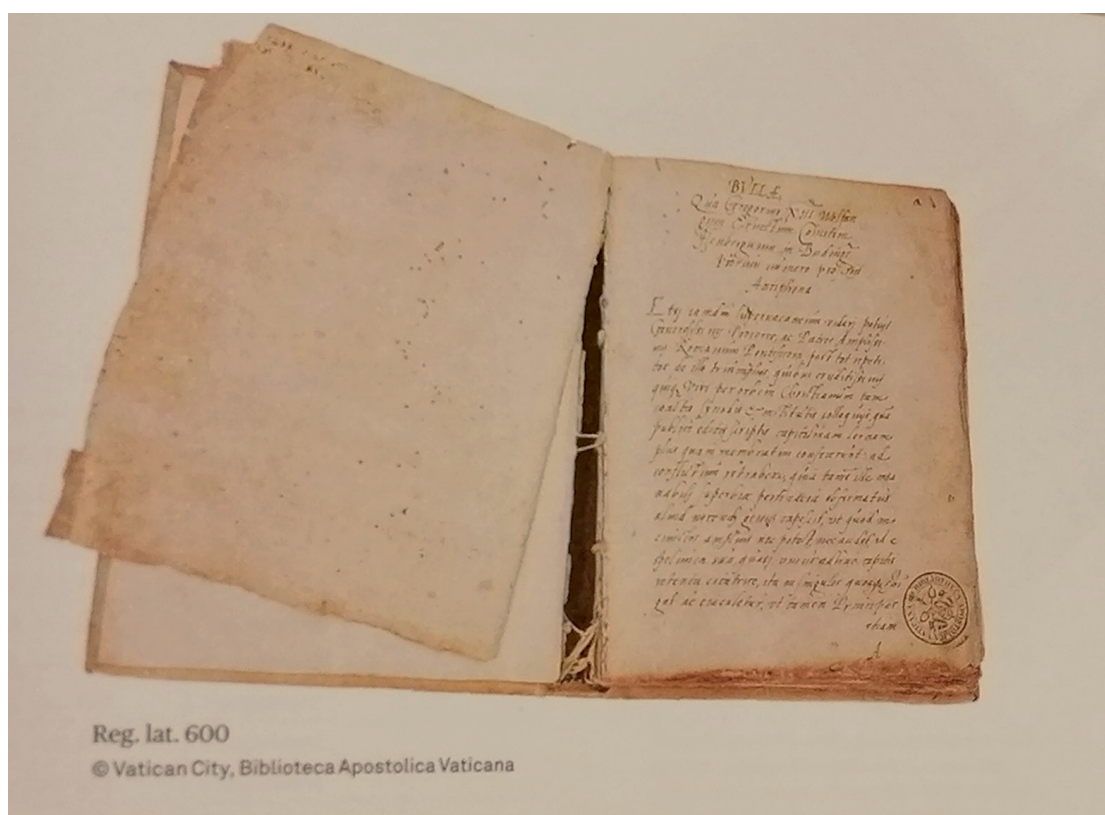
Vatikanbiblioteket tackar svensk ambassadör

Förre ambassadören vid Heliga stolen, **Fredrik Vahlquist**, har tilldelats den förnämsta graden, Storkorset av den påvliga Sylvesterorden. Detta sedan han medverkat till att Vatikanbiblioteket kunnat restaurera och bevara den värdefulla skatten av manuskript som drottning Kristina efterlämnat i Rom.

Med ekonomiskt bistånd av Marcus och Amalia Wallenbergs minnesfond och Jacob Wallenbergs stiftelse har samlingen Reginense Latino genomgått en total konservering. Till en början restaurerades 170 manuskript och 96 tryckta böcker, av vilka 86 tillhört drottningen. Några av dessa volymer kunde visas på Livrustkammaren och Storkyrkan 2013 vid den största utställningen i Sverige om drottning Kristina på över 40 år. Just nu pågår arbetet med att digitalisera och katalogisera stora delar av drottning Kristinas manuskript.

Under sina år (2002–2008) vid Heliga stolen utvecklade ambassör Vahlquist ett nära intresse för Vatikanbiblioteket, och dess prefekt, monsignore Cesare Pasini, tackade i ett personligt tal för att banden stärkts mellan Sverige och ett ”betydande kulturellt arv”. Likaså för en fin vänskap och den ”evangeliska nåden” att göra gott för andra utan krav på gentjänster.

Fredrik Vahlquist, som är bördig från Vadstena, har också medverkat till att dörrar öppnats till Birgittas hus vid Piazza Farnese och att Vatikanbiblioteket fått motta en distributionsdisk för böcker som gåva vid drottning Silvias besök 2015. Utmärkelsen överlämnades i slutet av oktober av Vatikanbibliotekets bibliotekarie kardinal José Tolentino de Mendonça.

Ett av pergamentbanden, tillhörande Reginensi Latini Christiniani, som behandlades under det tvååriga konserveringsprojekt som finansierades genom Stiftelsen Marcus och Amalia Wallenbergs minnesfond.

Är kvinnor uttraderade ur den kristna historien?

”Utraderade ur historien” som rubrik för Maria Waxegårds artikel i Arv och minne om kvinnans ställning i den kristna historien är ett påstående. Inte en fråga. Det fick oss att vilja göra om rubriken och sätta dit ett frågetecken. Det finns anledning till det. Artikeln refererar till två amerikanska bibelforskare; Joan Taylor och Helen Bond. De båda menar att de kommit fram till att kvinnor på Jesu tid och fram till Konstantin den stores tid på 300-talet levt mer jämställt med män i motsats till senare. Kvinnors och mäns roller skulle ha varit mer likartade innan Konstantin bröt kvinnornas ställning i det kristna livet och införde ”manlig dominans”.

Efter rubriken kommer ingressen där det står att ”hälften av Jesu lärjungar var kvinnor” vars ”rättmätiga plats i historien har raderats”. Särskilt har kejsare Konstantin den store raderat ut kvinnorna. Det är lite oklart hur och varför. Varför ställs inga frågor om det i artikeln? Har raderingen av kvinnorna t ex att göra med att den antika konsten valde att framställa Konstantin (likt alla andra kejsare) som staty? Konstantins kristna tro ifrågasätts. Men varför då inte ställa frågan i artikeln hur det var med Konstantins mor Helena? Denna kvinnas modiga resor till Jerusalem för att bland annat hämta det heliga Korset (som vi katoliker firar 14 september) bekostades väl av sonen kejsaren Konstantin? Det verkar kristet tycker vi.

Det saknas som sagt en kritisk och ifrågasättande attityd till de två forskarnas redogörelser. Borde inte en katolsk historisk förening inta en sådan? Det finns ju inledningsvis anledning att ställa lite frågor om forskarna. Vilka är de? Vid vilket lärosäte har de forskat? Vad har de för akademiska grader? Var är forskningen publicerad? Vad säger Katolska kyrkans läroämbete om dem, finns t ex artiklar i den katolska ansedda tidskriften *Signum* som beskriver deras forskning? Ja, helt enkelt; hur trovärdiga är de?

Om dokumentären på SVT play som Maria Waxegård sett och refererar till angående de här forskarnas upptäckter hade gått att se så hade frågorna ovan kanske blivit besvarade, men dokumentären visas inte längre skriver hon. Den går alltså inte att kolla upp. Därför kan man undra av vilken anledning referatet/recensionen publicerats i *Arv och minne*?

Forskarna har kommit fram till en rad upptäckter som det kritiskt refereras till i artikeln, till exempel att Jesusrörelsen var ”ekonomiskt beroende av kvinnorna”.

Skulle Jesus inte ha klarat sig annars? Och varför inte som katolik fråga vad det är för fel på fromma änkor eller på att skökor som ångrat sig följde Jesus? Är det inte bra? För övrigt så nämns ju massor av andra slags kvinnor i Bibeln som tjänade Jesus, men det verkar forskarna ha valt bort. Den helige Paulus fick t ex stor hjälp av Lydia, som handlade med tyger (Apg 16:11-15). Hon kanske var en änka som ville tjäna Jesus.

Vidare så menade forskarna att kvinnor evangeliserade ”par om par” med de manliga lärjungarna. Här åberopas Noas ark, som en förklaring, vilket känns långsökt. Vad menas? Likaså kan den ”kvinnlige biskopen” avbildad i någon av Neapels katakomber ifrågasättas som bevis på forskarnas argument att det tidigt fanns kvinnliga präster på 400-talet. Och om de fanns så var de ju faktiskt inte tillåtna. Det hade varit kätterskt.

Här dyker nya kritiska frågor upp, som det inte finns utrymme att ställa nu. Forskarnas utsaga om kvinnliga präster kan ses i överförd bemärkelse till vår egen tid. Som modern katolsk kvinna är det så ledsamt att behöva uppleva andra kvinnors ämbetsavund och deras syn på en biskop som en maktsymbol. Det kan märkas hos forskarna. Dock är de kanske inte katoliker?

Att Jesus utvalde tolv män till sina huvudsakliga apostlar som genom handpåläggning fört kyrkans ämbete vidare genom årtusenden behöver inte alls ses på med kvinnlig avundsjuka. En präst är en ödmjuk manlig tjänare som följer Jesus med hela sin person och hjälper oss andra att få komma till Gud.

Det kan kvinnor också göra, fast på kvinnors vis beroende på vilken fas i livet kvinnan befinner sig i. Att bära och föda barn har sin tid. Allt har sin tid. Kvinnan kan hinna med mycket annat senare i livet. Jag kan här inte låta bli att rekommendera studier i teologi och filosofi på det katolska Newmaninstitutet. Att studera Bibeln och traditionen där kan ge rika möjligheter till förståelse av kvinnans roll på Jesu tid och senare i kyrkans historia. Här kan intresserade få hjälp att skriva uppsats i ämnet.

Att även kvinnor har spridit Jesu budskap och att de därigenom möjliggjorde evangelisation är ingen ny upptäckt, som de två amerikanska forskarna verkar tro att de själva kommit på. Slutligen, när det gäller Jungfru Maria så har hon inte förminskats inom katolska kyrkan, men inom den protestantiska har så skett. Där

sker dock nu en omvärdering. I våra vackra katolska kyrkor världen runt ser vi Maria överallt, målad på väggar, i silverramar eller som skulptur. Liksom viktiga kvinnliga helgon. Kvinnorna är inte uttraderade ur historien!

Ewa och Peter Bigestans

*/Medlemmar i Katolsk historisk förening
i Sverige*

Heliga Birgitta bär änkedok i konsten (hon blev aldrig nunna). Birgitta är ett exempel på hur en gift kvinna med många barn som from änka kunde uträtta mycket gott. Skulpturen finns på Historiska museet.

Foto: © Ewa Bigestans.

SVAR:

Att ett referat (obs) av en mycket spridd och omdebatterad dokumentär skulle ge så höga svallvågor var nästan väntat. För tydlighetens skull har samtliga påståenden i referatet citerats och är alltså inte uttryck för varken min eller redaktionskommitténs uppfattning. Men till *Arv och Minnes* uppdrag hör att bereda läsekretsen inblickar och utblickar i kyrkohistorien av aktuellt slag.

Dokumentären är givetvis ett ifrågasättande, och slutsatserna är fullt möjliga att kritisera. Men forskarnas trovärdighet kan jag som referent inte klandras för. Likaså att jag ”kritiklöst” återgett deras uppfattning att hälften av lärjungarna var kvinnor samt att de är uttraderade ur historien.

Frågan om kvinnlig ”avundsjuka” faller på sin egen orimlighet, vad forskarsamhället och litteraturen visat är att kvinnan åsidosatts under historiens gång. Detta blev extra belyst under 2021 då kampen för kvinnlig rösträtt aktualiserades.

I ljuset av nytgivna böcker som *Och där var många andra kvinnor* och en strid ström av Birgittabiografier är det angeläget att påminna om kvinnans roll i den katolska historien. Det faktum att Sverige numera har två helgon – båda kvinnor – är ett talande bevis för hennes starka ställning.

Som ett svar på anklagelsen att sakna en ”ifrågasättande attityd” väljer jag att citera författaren Margaret Atwood:

”Om jag någon gång skulle konvertera skulle jag förmodligen välja katolicismen. Den har i alla fall kvinnliga helgon och Jungfru Maria!”

(If I were going to convert to any religion I would probably choose Catholicism because it at least has female saints and the Virgin Mary.)

Maria Waxegård

KATOLSK HISTORISK FÖRENING I SVERIGE

Program våren 2022

STOCKHOLM

Tisd. den 19 april
Kl. 19.00
S:ta Eugenia kyrka
Kungsträdgårdsgatan 12

ÅRSMÖTE

HansÅke Bergström
Teaterns underbara liv

(Föredraget i samarrangemang med Katolskt Forum)

Torsd. den 28 april
Kl. 19.00
S:ta Eugenia kyrka
Kungsträdgårdsgatan 12

Thomas Magnusson, Svante Helmbaek Tirén, Kieran Long
och pater Dominik Terstriep
*Katolska kyrkor som aldrig blev av.
Tre sekler, tre storslagna projekt*

(Samarrangemang med Katolskt Forum,
livesändning via S:ta Eugenias hemsida)

Planeras! Detaljer och uppgifter om anmälan kommer senare

Sönd. den 24 juli Kl. 10–ca 18 S:ta Birgitta-utflykt med buss till Norrtälje (lunch),
Rimbo kyrka, Finsta gård, söndagsmässa kl. 15 i Skederids kyrka
Samarrangemang med Familjeföreningen Concordia Catholica

UPPSALA

Onsd. den 16 mars
Kl. 19.00
S:t Lars kyrka
Slottsgränd 7 A

Sr Dorothea
*Mariasystrarna 101 år –
en historisk överblick*

(Samarrangemang med Forum Catholicum Upsaliense)

Fler programpunkter kan möjligen komma att anordnas, de annonseras då på föreningens hemsida och hos berörda församlingar. Se s. 2 för uppgifter om föreningens kontaktpersoner i Uppsala, Eskilstuna, Lund och Forsa.

<http://www.katolskhistoria.se>

MEDLEMSKAP

Medlem i KHF blir man genom att betala in medlemsavgiften till föreningens pg 22 20 10-1. Årsavgiften är för enskild medlem 150 kr, ytterligare familjemedlem (make eller maka) 50 kr, församling eller ordenskommunitet 190 kr.

Oscar Romero